

AN URBAN MYTHOLOGY IN ROMANIAN LITERATURE: IDENTITY ISSUES AND SPECIAL SYMBOLS

Liliana Truță

Assoc. Prof., PhD, Partium Christian University

Abstract: My paper follows the way in which urban myths are set up, especially in Bucharest, starting with the founders to the postmodern writers. Urban sociology with its myths and symbols, present in Caragiale's literature as well as in George Călinescu's, will be replaced starting with Mircea Eliade, by a visionary paradigm, which follows the rules of symbolical and anthropological onirism, also present in the literature of Dumitru Țepeneag and Mircea Cărtărescu. Regardless of the fact that these writers create realist, modern or postmodern literary works, the urban space appears in their prose as a surreality with a typical mythology, constructed in accordance with their artistic vision. All these aspects will be tackled in this study.

Keywords: Urban mythology, symbolic surreality, visionary prose, identity issues, urban sociology.

1. Întemeierea unei sociologii urbane

Citadinismul nu doar ca spațiu, decor și ambient, ci și ca temă literară, ca realitate ficțională alternativă, pare să se contureze cu adevărat pentru prima oară prin opera lui Ion Luca Caragiale. Cu opera lui, mai ales cu lumea schițelor, spațiul bucureștean se impune în literatura română ca un spațiu autonom, cu o respirație specifică, generând nu doar o geografie literară, ci mai degrabă o „matrice generativă”. La Caragiale se construiește pentru prima dată o mitologie urbană și, pentru prima dată, umanitatea acestei civilizații urbane e urcată pe o imensă scenă. La fel procedează, peste câteva decenii, și George Călinescu, a cărui viziune artistică se întemeiază, ca la Caragiale, pe principiul lumii ca spectacol, Bucureștiul devenind și la el o imensă scenă pe care autorul se joacă propunând personaje pe care le mișcă sub un ochi ironic. Acolo unde în viziunea auctorială domină ludicul, distanța ironică și vocația parodică, autorii își permit și intrarea în această lume, ispita de a încălca regulile obiectivității convenționale existând și la Caragiale, și la Călinescu. Umbra, proiecția, vocea autorilor sunt prezente la acești autori nu de puține ori deghizate în interiorul ficțiunii, ei simțind nevoia să intre chiar sub forma unor „naratori implicați” în universul creat de ei.

O poetică a urbanizării literaturii române începe să se contureze însă sub forma precizării unor ținte estetice în perioada interbelică de către Lovinescu, Camil Petrescu, Mircea Eliade și alții. În crearea unei mitologii bucureștene, o mare contribuție o are și romanul lui Mateiu Caragiale: *Craii de Curtea-Veche*.

O ambiție explicită a modernismului este imperioasa urbanizare a prozei românești, ruralul fiind văzut prin prisma modernismului ca un spațiu literar anacronic. În paranteză fie spus, trebuie să vedem și să citim contextual această ierarhizare a spațiilor literare, căci, după cum a demonstrat evoluția ulterioară a literaturii române, spațiul rural n-a căzut niciodată cu adevărat în anacronism, reușind să genereze continuu creații estetice superioare. Urbanizarea urgentată a literaturii române trebuie văzută și în contextul „crizei romanului” proclamată obsesiv în această perioadă, ruralul ieșind de pe lista axiologică a momentului și ca o soluție de accelerare a modernizării, în contextul în care spațiul citadin se îndepărtase deja de fazele incipiente ale unei burghezii embrionare, decelabile la Caragiale.

Această contrapunere pe care o formulează teza lovinesciană în contextul existenței, deja, a unei civilizații urbane mature, apare, așadar, și dintr-o necesitate de echilibrare, ca o posibilitate de recalibrare a universului românesc și ca o posibilă garanție a productivității artistice în direcția romanului. Tema urbană presupune, din acest moment, și nașterea unui nou mit la nivelul personajelor specifice din literatura română, și anume contribuie la nașterea mitului intelectualului, întemeiat mai ales de romanele lui Camil Petrescu, Garabet Ibrăileanu, Liviu Rebreanu și Mircea Eliade. **Urbanizare** versus **intelectualism** devine o coordonată ce se va dovedi prolifică în evoluția ulterioară a literaturii române, cu prelungiri semnificative inclusiv în întreaga literatură postbelică, ducând la o înnoire nu doar tematică, ci și la o modernizare considerabilă a tehnicilor narative în direcția analitismului psihologic sau intelectualist.

Dacă în lumea informă a lui Caragiale încă totul se reducea la mimetism, vacuitate psihologică și impostură, toate ipostazele intelectualității fiind forme goale de civilizație urbană, în interbelic se construiește deja un adevărat mit al intelectualului, al conștiinței, al profesionalismului, astfel născându-se inclusiv mitul romancierului profesionist. (figura lui Liviu Rebreanu devenind etalon în această privință)

Geografia urbană, spațiul literar citadin sunt legate în literatura română și de evoluția societății românești, de conturarea unei civilizații urbane moderne și de o literatură care atinge în interbelic un grad mare de maturizare. La Caragiale avem încă o faună umană uniformizată, o învălmășeală serială monstruoasă de personaje urbane, stridente în ostentația lor, dar rămânând doar niște biete ființe colective incapabile de a se individualiza, fără profil identitar, intelectualul nefiind decât un impostor, un simulator mai mult sau mai puțin simpatic, în cel mai bun caz comic. În interbelic, personajul romanelor urbane luptă deja pentru exprimarea acestei identități câștigate în timp, cu consecințe tragice pe alocuri (vezi *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu, *Patul lui Procut*, *Ultima noapte...* de Camil Petrescu) sau alege formele mai sigure ale conformismului social (George Călinescu).

Oricum ar fi, atât în viziunea artistică a lui Caragiale, cât și în cea a lui Călinescu, dominantă lumii urbane rămâne o sociologie cu funcție de transcendență care determină și formează personajul, fără ca acesta să poată ieși din destinul său fatal, rămânând la stadiul de marionetă mișcată pe o scenă uriașă, într-un spectacol creat și pentru delectarea auctorială.

2. Bucureștiul caragialian: marea învălmășeală.

Cum se conturează capitala în opera lui Caragiale? Interesant la acest prozator este absența aproape totală a descrierilor care, dacă există, sunt atât de sumare încât ne duc cu gândul nu la opera epică, ci la cea dramatică. Analizând schițele, observăm că spațiul citadin este aproape absent ca geografie vizuală, e total lipsit de reprezentare realistă imagistică, atât de prezentă în schimb în celebrele descrieri realiste, balzaciene ale lui George Călinescu. Deși viziunea este realistă și la Caragiale, în cazul lui se conturează un realism esențial, sintetic, redus în mare parte la realități simbolice: astfel, spațiul bucureștean este prezent prin toposuri simbolice (locurile publice sunt pe primul loc) și pe o umanitate generică, emblematică, generată de acest spațiu. Toposul predilect, adică spațiul public, seamănă la Caragiale mai degrabă cu o semirurală gură a satului prin care se toacă bârfe, se colportează știri de ultimă oră, se aduc în jocul discuției nimicuri efemere la ordinea zilei, „cestiuni arzătoare” sau nu, toate reabsorbite apoi într-un vid existențial nicio secundă conștientizat.

Absența psihologiei, absența identității, lipsa trăirii autentice de orice fel, lipsa crizelor afective, intelectuale sau de natură metafizică sunt atât de triste încât, printr-un paradox, devin, prin monstruoșitate, generatoare de comic, absorbite într-o veselie și seninătate colectivă infinită situată în afara conștiinței de sine. Bucureștiul este prezent la Caragiale prin umanitatea ce o locuiește și doar prin ea, având respirația și pulsul măsurate de aceasta: prin ea, o mitologie bucureșteană se creează la acest scriitor, atât de rezistentă în timp încât devine clasică, printr-un realism al esențelor. Spațiul capitalei se transfigurează scenic, devenind un

theatrum mundi din care ies și pe care intră actori ce nu reușesc să se individualizeze în vreun fel.

Atât Caragiale, cât și Călinescu au o atitudine ludică în fața realismului, ambii au o viziune artistică ce transformă Bucureștiul prin dramatizare într-o imensă scenă, reușind în același timp să impună o realitate socio-umană față de care se distanțează prin ironie. Prezența umbrei auctoriale la ambii scriitori se explică printr-o relație tensionată între eul auctorial și lumea creată, actul artistic având funcție cathartică, de exorcizare a formelor răului. Lumea citadină caragialiană nu e o lume cosmică, bazată pe reguli, convenții, tradiții urbane cristaline, ci o lume fără rădăcini reale, în care totul devine posibil fără a tulbura în vreun fel ordinea universală ce nu există.

Prin această viermuială haotică continuă, această curgere umană spre nicăieri, în absența sensului, urbanismul este în totalitate doar mimat, fără temeiul de legitimare a formelor de civilizație care să-l sculpeze. Nu există un cod de comportament citadin, nu există între indivizi nicio coerență legată de coexistență, de fapt personajele urbane caragialiene mimează doar urbanismul și existența socială. Nu există ambiție socială, ci doar o febră a comunicării cu orice preț, care este și ea doar mimată.. Această umanitate din Caragiale seamănă foarte bine cu cea reprezentată de Budai-Deleanu în *Țiganiada*, operă cu care comunică de altfel prin ironie, carnavalesc, parodic și ludic.

La Călinescu, capitala mai păstrează, mai ales prin unele personaje cum este Stănică Rațiu, urme neîndoelnice de substanță umană de tip Lache și Mache, ea conține însă deja și semne ale unei îmbătrâniri burgheze, un decadentism vizibil și în descrierile arhitecturii urbane, făcute de un „ochi estet”, și în tipurile umane încremenite în „case cu molii.”

Dacă descriptivul la Caragiale lipsea cu desăvârșire, lipsind cucerirea de tip vizual a capitalei, la Călinescu vizualul se impune cu forță, cu o încărcătură estetică ce se va dilata apoi la Eliade în direcția magicului.

Toposurile simbolice caragialiene, nu spațiale, ci sociale, cum ar fi cârciuma, berăria, terasa sunt paradisuri ale învălmășelii, ale somnului colectiv, al pierderii și uitării de sine în anonimatul urban. Mitologizările caragialiene sunt în negativ: capitala, numită ironic „centrul”, devine un spațiu-simbol, un vast bălci al deșertăciunii desacralizat, locul unde nu se întâmplă nimic. Dar nimic...

3. Mircea Eliade: de la desacralizare realistă la reinvestire mitică

Am văzut că în perioada interbelică, spațiul urban, în speță cel al capitalei se desprinde treptat, chiar în interiorul operei scriitorului Mircea Eliade, de tehnicile realismului. Urmând evoluția formulelor narrative ale romancierului, spațiul bucureștean, legat până la capăt de mitul intelectualului specific romanului interbelic, devine, în narațiunile fantastice, un topos marcat de o încărcătură vizionară și simbolică, impunând o imagine tutelară, cea a labirintului. Spațiul citadin devine astfel, prin forță vizionară și transfigurare simbolică, doar în aparență o geografie marcată de o toponimie precisă, în realitate el transformându-se într-un *imago mundi*, o geografie simbolică. Aceeași poetică se va prelungi și peste câteva decenii în proza lui Mircea Cărtărescu, ambii scriitori contribuind în mod esențial, prin operele lor, la crearea unei noi mitologii urbane bucureștene.

Repererele spațiale bucureștene sunt foarte riguros specificate, descriptivul funcționează la Eliade ca un generator de atmosferă specifică prin care se simte, ca la Mateiu Caragiale, respirația și pulsul specific al marelui oraș sau al mahalalei pitorești bucureștene, dar și vraja sa ambiguă. În toate aceste descrieri cât se poate de realiste, scrupuloase ca la balzacieni, apare totuși o breșă, cea a fantasticului de diferite nuanțe: mitul folcloric, miraculosul, magicul, fabulosul etc. Se produce, așadar, în același climat de efervescentă literară interbelică, nu doar o revizuire creatoare, modernă, a realismului, ci și o abandonare a lui cu deschideri spre latura spirituală și metafizică.

Dacă la Caragiale, predominant în schițe, era vizat mai ales centrul capitalei, prin simbolurile sale specifice legate de aglomerări urbane favorizând anonimatul, accentul se deplasează din ce în ce mai mult în interbelic spre o recuperare a poeticității suburbiilor, a spațiilor periferice, marginale. Aici, energia vitală proaspătă a mahalalei comunică prin contrapunctare cu spațiile centrale ce acumulează parfumuri nostalgice, vetuste.

Ca la Caragiale și Călinescu, vocația teatralizării există și la Eliade, chiar în afara poeziei realiste. Narațiunea bazată pe dialoguri dramatizate, unde dialogul este tot un mod de a ascunde și de a revela sensuri oculte, devine o modalitate de structurare a textului.

Odată cu spargerea convenției realiste, mitul urban este redirecționat de la mediu creator al unei faune umane specifice, spre un labirint de semnificații care, chiar dacă nu exclud un realism al reprezentării, alunecă înspre o semnificare simbolică, devenind interfețe în revelarea unor semne transcendente, o manifestare a sacrului în profan.

Până la Eliade, romanul românesc era lipsit, fapt remarcat chiar de către scriitor, de dimensiune metafizică. Din această perspectivă, și romanul lui Liviu Rebreanu, *Adam și Eva* este tot o încercare de spargere a convenției realiste și de redimensionare în direcția metafizicului.

Analizând romanele eliadești, observăm că primul în care autorul începe o mitologizare a Bucureștiului este *Nunta în cer*, chiar dacă aici este perceput doar farmecul ambiguu al marelui oraș, magia emanată de acesta. Aici se declanșează cu adevărat imaginația simbolică a scriitorului nu doar în redarea poveștii de iubire văzute în dublu registru, sacru și profan, ci și în captarea atmosferei citadine din primele decenii ale secolului. Aici Bucureștiul este prezent ca topos prezent imagistic în descrieri semnificative și în direcția unui roman de atmosferă.

Abia în scrierile ulterioare ale scriitorului, acolo unde acesta trece definitiv și decisiv la o nouă formulă romanescă (*Secretul doctorului Honigberger, La țigănci, Pestrada Mântuleasa, Noaptea de Sânziene*), are loc efectiv și consacarea unei mitologii literare bucureștene. În *Secretul doctorului Honigberger*, observă Paul Cernat¹, Eliade creează „ imaginea insulară ” a unui București vechi, boieresc, supraviețuind misterios îndărătul centrului vizibil al Căii Victoriei, capitala fiind văzută deja și ca o suprapunere a unor falii temporale diferite, straturi înșelătoare unde centralitatea se definește dincolo de aparențele profane.

În prozele exilului, Eliade se va întoarce obsesiv spre acest paradis pierdut care va deveni și spațiul unei mitologii personale, o hartă misterioasă în care scriitorul ambiționează să concentreze întreaga existență umană. Acest București pierdut și re-creat nostalgic devine, așa cum afirmă criticul, „ un teatru de întâmplări fantastice, cu o geografie misterioasă plină de arome vechi și fisurată de ieșiri către alte dimensiuni. ”²

În aceste proze, spații urbane cotidiene, profane, locuri care se află departe de centralitatea aparentă a urbei, devin fisuri cu deschidere către o altă lume, ce permit revelațiile și hierofaniile: bordelul, sanatoriul, cafeneaua, alcovul, subsolul, biblioteca, grădina, casa etc. La care putem adăuga pădurea Băneasa din *Noaptea de Sânziene*, aflată la periferia capitalei, dar care comunică simbolic cu camera sordidă de hotel în care Viziru are camera Sambo. Toate laolaltă și împreună situate pe harta misterioasă a marelui oraș, sunt imagini ale aceluiași labirint simbolic ce devine pentru această parte a operei eliadești, imaginea tutelară ce criptează sensurile condiției umane și care apare obsesiv desenat pe tabloul personajului principal.

Deși îmbracă hainele modernismului antebelic sau interbelic, Bucureștiul supratemporal ascuns în cojile formelor moderne și banale de civilizație creat de Mircea

¹Paul Cernat, *Modernismul retro în romanul românesc interbelic*, Editura Art, București, 2009, p.305

²Idem, *ibidem*

Eliade, ne apare ca o imagine hieratică a marilor orașe sacre, deschise revelațiilor metafizice, pe care le analizează scriitorul și în opera sa științifică.

Noaptea de Sânziene, cu ambiția sa de roman total al existenței apare și ca un roman sintetic ce condensează toate mitologiile urbane create de-a lungul operei eliadești. Cât despre personajele sale, ar fi de remarcat că la Eliade spargerea convențiilor realiste are loc și în această direcție, și anume a consacrării aceluși mit al intelectualului atât de prezent în romanele interbelice. Personajele eliadești aparțin intelectualității urbane, de aceea nu apare o diversitate a mediilor sociale, în schimb, de multe ori intelectualul eliadesc se construiește pe dimensiunea raționalismului și scepticismului, fără o deschidere spirituală de anvergură. Ca urmare a acestui fapt, cei supuși unor inițieri nu sunt de cele mai multe ori conștienți de ceea ce li se întâmplă (vezi cazul lui Gavrilesco din *La țigănci*) sau refuză tot ce este irațional sau de natură magică, încercând cunoașterea lumii doar pe căi raționale. Abia cu intelectualii din *Noaptea de Sânziene* personajul eliadesc se maturizează, devenind un adevărat căutător de sensuri, chiar sub asaltul terorii istorice.

4. Lumile paralele ale postmodernismului

Cu Mircea Cărtărescu intrăm într-o nouă vârstă a literaturii, iar Bucureștiul reintră prin el în forță ca spațiu literar în realitatea ficțională a prozei postmoderne. Întreaga creație cărtăresciană, că e vorba de volumele de poezie din tinerețe sau de opera prozastică (nuvele sau romane) creează, ca și la Mircea Eliade, o mitologie literară a Bucureștiului. Întemeierea acestui spațiu ficțional se face în poezia cărtăresciană, unde lirismul se naște din aglomerarea unor repere urbane tumultuoase, ce naște o hiperrealitate monstruoasă, care se poetizează sub ochii noștri. În poezii, chiar și ochiul îndrăgostit al poetului își privește iubita prin ochii marelui oraș.

Odată cu prozele din *Nostalgia*, narațiunea se situează deja la periferiile cartierelor bucureștene înălțate în perioada comunistă sau în vechile mahalale care emană vraja curților modeste și a grădinilor ce adăpostesc jocul copiilor din *Rem. Nostalgia*, așa cum se prezintă opera ulterioară a lui Cărtărescu, a cărei piesă de rezistență până în momentul de față rămâne trilogia *Orbitor*, este un breviar al imaginarului ecloziv ce se va desfășura pe spații largi în volumele trilogiei.

Percepția hiperrealistă din primele volume de poezii, cu descrierile fastuoase ce cristalizează în pagină avalanșe de elemente urbane, rămâne o constantă în romanele trilogiei. Aglutinarea de elemente descriptive aluvionare, fastul defilării elementelor ce compun imagistic universul spațial al cărții devin o marcă a stilului prozatorului. Marele oraș se recompune sub ochii noștri cu ajutorul unui realism exacerbat, aproape material, de o concretețe halucinantă, care, tocmai datorită exacerbarii și obezității descriptive, dă senzația de irealitate. Suflul mare, respirațiile largi ale marilor descrieri se întâlnesc cu cele microscopice, cu descrierile unor microcosmosuri organice, aduse în lumina unui ochi miop, care privește microscopic universul cetății. Și Cărtărescu devine, în manieră postmodernă, pe aceste pagini, un foarte bun **simulator** al realismului.

Bucureștiul cărtărescian, atât de viguros mutat în scriitură, devine însă și acesta, ca la Mircea Eliade, un imago mundi, dar și o oglindă a eului auctorial și a textului. Sunt prezente și aici aceleași spații profane care admit revelația, aceleași personaje ce caută și găsesc semne, încercând să le afle sensurile, și aici au loc o serie de aventuri inițiatice, astfel încât toposul urban devine o hartă pe care o transcendență misterioasă sădește semne care să ducă spre revelarea sa. Doar că e vorba de o altă transcendență, una în spirit postmodern, și se desenează, prin inițierile succesive în labirintul bucureștean, nu doar o hartă a condiției umane, ci și una a condiției scriiturii.

Bucureștiul lui Cărtărescu ascunde o lume paralelă, îl ascunde pe autor în subteranele ei, dar orașul există de fapt în eul auctorial și respiră doar textual: o realitate cosmogonică, ce există doar prin forța de creație a demiurgului său, autorul.

În această mitologie a Bucureștiului tardo-ceaușist, strada Silistra devine oul cosmogonic al unui început de lume, fereastra din Șoseaua Ștefan cel Mare prin care se vede panorama capitalei devine simbol al viziunii auctoriale, moara Dâmbovița nu este decât o efigie a unei mitologii personale. Un București pe deplin interiorizat, respirând printre litere și primind viață prin suflul demiurgic auctorial.

BIBLIOGRAPHY

Dicționar analitic de opere literare românești, coordonator Ion Pop, vol. I-II, ediție definitivă, coordonare și revizie științifică Ion Pop, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007

Manolescu, Nicolae, **Istoria critică a literaturii române**. 5 secole de literatură, Editura Paralela 45, Pitești, 2008

Fanache, Vasile, **Caragiale**, Editura Dacia, Cluj, 2002

Balotă, Nicolae, **De la Ion la Ioanide**, Editura Eminescu, București, 1974

Cernat, Paul, **Modernismul retro în romanul românesc interbelic**, Editura Art, București, 2009

Fânaru, Sabina, **Eliade prin Eliade**, Editura Univers, București, 2006

Manolescu, Nicolae, **Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc**, Editura Gramar, București, 2007

Popovici, Vasile, **Lumea personajului**, Editura Echinoc, Cluj, 1997

Țeposu, Radu G., **Viața și opiniile personajelor**, Editura Cartea Românească, București, 1988

Cărtărescu, Mircea, **Postmodernismul românesc**, Editura Humanitas, București, 1999

Manolescu, Ion, **Videologia. O teorie tehnoculturală a imaginii globale**, Editura Polirom, Iași, 2003

Mușat, Carmen, **Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuniteoretice**, Editura Paralela 45, Pitești, 1998

Perian, Gheorghe, **Scriitori români postmoderni**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996